

Dobolyi Annamária

SZÁZADFORDULÓS ÉPÍTÉSZETI TÖREKVÉSEK
KÉZDIVÁSÁRHELY FŐTERÉN

A leginkább különleges településszerkezetéről és ennek köszönhetően az udvarterek városaként ismert Kézdivásárhely történeti városközpontjában a 20. század elejére egy igen sajátos historizáló építkezési forma is kialakult. Három-négy évtized leforgása alatt a főtéren addig példátlan méretű változások következtek be: a 19. század végi egyszerű, fából épült tornácós házak kicserélődtek, helyüket egy-, illetve kétemeletes kő- és téglapépületek vették át.

Ezek közül dolgozatunk a legjellegzetesebbek építésére vonatkozó adatokat összegzi, ezen túlmenően pedig az épületek jelenlegi állapotáról nyújt leírást.

1834. július 29. határkő Kézdivásárhely történetében. A város építészete szempontjából egy új kezdetnek tekinthető, mivel a település 558 lakóházából 421 leégett, köztük a történelmi városközpont minden egyes épülete.¹ A lángok ugyan hosszú ideig hatalmas csendet hagytak maguk után, de az utána meginduló építkezések tekintetében számos újdonságot hoztak. A hagyományokhoz ragaszkodó város polgársága számára világossá vált, hogy a fával történő építkezés tűzrendészeti szempontból bizonytalan és veszélyes. Ennek köszönhetően nyerte el a 19. század második felében a mai Gábor Áron tér kő- és téglapépületek uralta arculatát; tűzvész előtti épület legfennebb csak részben, az újraépült házakba beépítve maradhatott fenn.

Az 1834-es tűzvész, mely a város háromnegyed részét elpusztította, a piac keleti oldaláról indult, így a főtér lakóházai, a céhek kereskedő-, áruló házai nagyon hamar a tűz martalékává váltak. Ugyanekkor égtek el a város iratai is, a város korábbi építészeteire vonatkozó iratokkal együtt. Hogy milyen arculata lehetett a piacnak közvetlenül a tűzvész előtt, elsősorban a 19. század folyamán készült katonai felmérések és térképek nyújtanak rálátást, akárcsak a településszerkezet alakulására vonatkozóan. Azonban az, hogy milyen épületek álltak a maiak helyén, sajnos ismeretlen marad.

A századforduló környékén megkezdett nagyobb méretű főtéri építkezésekről leginkább Bogdán Ferenc kézdivásárhelyi fényképész képes levelezőlappjai

és a korabeli sajtó tudósításai tanúskodnak. „Ez az év [1895] Kézdivásárhely város életében korszakot fog alkotni. Már eddig annyi nagyobb szabású épület van tervben, hogy az egész évtizedre elég lenne”² – ilyen és hasonló szavakkal találkozunk az újságok hasábjain. A főtér északnyugati oldalára szánt városi Vigadó építéséről ekkor már számos terv születik, ugyanakkor számos magánépítkezés is elkezdődik. Kisvárosi szinten magasnak tekinthető a kézdivásárhelyi építési vállalkozók száma, éppen ezért ez konfliktusokkal is járt. Egy 1910-es jegyzőkönyv megörökíti Apró András építési vállalkozó feljelentését Nagymihály Sándor és Csikós Mihály ellen, akiket azzal vádol, hogy nagyobb építkezésekre vállalkoztak, mint amilyen nekik megengedett. Az említett Nagymihály Sándor a századforduló környékén érkezett Kézdivásárhelyre, és hamarosan a város egyik legelismertebb okleveles építési vállalkozását mondhatta magáénak. 1878. március 12-én született Szegeden, 1902. január 27-én pedig feleségül vette a kézdivásárhelyi Szabó Mariskát, Szabó Sámuel tímár lányát. A korabeli újsághirdetések alapján elmondhatjuk, hogy a városban neki volt a legmodernebb építési anyagokkal felszerelt raktára. Az egyik helyi újságban vállalkozását ilyen és hasonló hirdetésekkel népszerűsítette 1902-ben: „Elvállal tervezések, költségvetések szakszerű készítését mindennemű stýlban a legízlésesebb kivitelben, minden építendő tulajdonos saját ízlésére: üzleti lakóházak, gazdasági épületek, kerti lakások (...), javítási, átalakítási munkálatok, nedves lakások és pinczék szárassá tételét (...). Jelen ideig itt helyben egy pár év óta a piacon emelkedett új házak saját műveim (...). Továbbá ajánlom legkítűnőbb építési anyagjaimat, pld. stuccatur nádfonat, elszigetelő aszfaltlemez, tűzmentes tetőfedő lemez, a legnagyobb köterejű román és portland cement (...), brassói Schmidt-féle lágózott cserép (...).”³ Ugyanakkor megrendelőivel ismerteti a Schmidt-féle tetőcserép előnyeit: a közönséges cserépnél 25–30%-kal olcsóbb, könnyű, és éppen ezért gyengébb tetőszerkezetet igényel. Nagymihály Sándor egyik legnagyobb lélegzetű kézdivásárhelyi építkezése a Vi-

¹ INCZE László 2004.

² *Székegyföld*, 14 évf., 12. sz. (1895. febr. 10), 3.

³ *Székegyföld*, 21. évf., 1. sz. (1902. jan. 5.), 4.

gadohoz kapcsolódik, melynek kivitelezésére 1902 végén kapta meg a lehetőséget.

A főtéri építkezéseket 1895-ben dr. Sinkovics Aurél kezdte meg a piac keleti oldalára épült egy emeletes vendéglő-szállóval (Millénnium szálló – a volt szülészeti épülete). Ugyanebben az évben épült Kökösi Károly ügyvéd és Bándi István kereskedő magánlakása is a téren. Feltehetően az új építési szabályrendelet megszületése⁴ is hozzájárult e nagyarányú építkezésekhez, mert amit építenek, általában „az mind szép és csinos s teljesen megfelel a közegészségügyi és tűzrendészeti követelményeknek.”⁵

Az építési láz nem lankadt a következő évben sem. 1896-ban épült a főtér északi oldalán Jancsó Mózes szeszgyáros kétemeletes háza, a déli fronton pedig újabb két épület: Csiszár József bérháza és Séra Imre asztalos lakóháza. „Egymás után emelkednek a szebbnél-szebb épületek, melyek nagy része palotaszámba megy (...). És úgy látszik, hogy az építkezési kedv évről-évre növekszik, s míg régebben mindenki csökönyösen ragaszkodott a régi szabású zsindeyes faépületekhez, ma mindenki szívesen fekteti szép modern épületekbe pénzfeleslegét.”⁶

A 19. század végén és a 20. század elején épült főtéri házak a térnek mind a négy oldalán szorosan egymás mellé épülnek, alig hagyva egy keskeny bejárat az udvarterekre. A három-négy boltszakaszos kapualjak fölül általában egy, ritkábban két emeletet építenek. A gangok piac felőli nyílásai különböző záródásokat nyernek: találunk félköríves, szegmensíves és kosáriríves megoldásokat is, de nem ritka az egyenes záródású bejárat sem. A földszint legtöbbször sávós vagy kváderfalazást utánozó kialakítást kap, és mivel a földszinti helyiségek kereskedelmi funkciót tölthettek be, a falakat nagyméretű kirakatokkal törték át. Az üzletek, kávézók és egyéb funkciót betöltő helyiségek bejárata előtt általában két-három lépcsőfokkal egyenlítették ki a szintkülönbséget. A régi felvételeken még jól érzékelhető a tér és a térre épült házak földszintje közötti szintkülönbség, amely mára a tér szintjének feltöltése folytán nagyon lecsökkent.

Az első emelet díszítőelemeihez viszonyítva a földszintet általában nagyon egyszerű formák jellemzik. Az emelet nyílásai már bonyolultabb keretkezést kapnak, sőt a középtengelyét igyekeznek valamilyen módon, így kovácsoltvas erkéllyel, rizalittal (melyet háromszög- vagy félköríves oromzattal koronáznak), felirattal vagy esetleg egy kisebb attikával kiemelni. Az attika ugyanakkor több esetben a homlokzat egész hosszát átfogja. Ilyen attika húzódik a piac déli

oldalán emelkedő – a múlt század elején a Wertán testvérek és K. Csizsár József kereskedésének helyet adó – egyemeletes épületen. A barokk palotákra emlékeztető épület – a nyeregteret részben eltakaró – attikája tömör baluszteres formában koronázza az épületet. Szokatlan tagolást kap az épület: a keleti oldal sarokrízalitja a főtér épületeinek megszokott szimmetrikus tagolását megbontja. Az oldalrizalitot balusztrádos erkéllyel is kiemelik, és ez a baluszterdíszítés az emeleti ablaknyílások köténydíszeként is megjelenik. A 20. század első évtizedeiben készült fotókon az épület attikáján kis szobordíszítményeket láthatunk. Ezek mára eltűntek, akár csak az épület két szomszédos lakóházának tetődíszé.

A piactér lakóházainak főhomlokzatán gyakran megjelenik az építető monogramja vagy esetleg az építés időpontja is, hogy majd a 20. század elején a kovácsoltvas erkélyek elterjedésével a tulajdonosok monogramja vagy az erkély készülésének időpontja is előforduljon. Az említett esetet példázza a tér keleti oldalán Jancsó F. Lajos háza (1912), valamint Dobál Lajos háza a nyugati oldalon (D. L. monogram). Ez utóbbi 1903-ban épült, azonban számos, a barokkból ihletett építészeti elemet hordoz a főhomlokzat emeleti szintjén: központi tengelye rizalitszerűen enyhén előbbre ugrik, ezt kétoldalt két-két pilaszter hangsúlyozza, az egészet pedig három hatalmas kagylódíszrel ellátott félköríves oromzat koronázza. Független középtengelyét a D. L. monogramos kovácsoltvas erkély is kiemeli, melynek két sarkában finoman kidolgozott akantuszlevelek, fő mezejében pedig virágos akantuszindák jelennek meg.

A 19. század végén ugyanakkor Kézdivásárhelyen is megjelennek a nagyobb városokból ismert bérházak vagy bérház típusú épületek. Nem zárható ki az, hogy ezek kezdetben más rendeltetéssel épültek, idővel azonban a bérházak szerepét fogják betölteni.

Az 1870-es évek Magyarországon a városok központjában és közlekedési csomópontok közelében gyakran alakítják át a bérházak földszintjét üzlet, iroda, kávéház céljára. Kézdivásárhelyen szinte mindenik épület földszintjét eleve ilyen funkció betöltésére tervezték.⁷ Ezek általában belső udvarosak, az illemhelyeket csoportosan a lakásokon kívül helyezték el, és – csatornázás hiányában – pöcegödröket alkalmaztak. A főtér csatornázására a székelői városban még hosszú időt, közel fél évszázadot kellett várni, ez csak 1938-tól kezdődött el, Mocsáry Ernő irányításával.

A kezdetben kétemeletesnek megálmodott Vigadó második emeletére is hasonló bérlakásokat

⁴ Az 1890-es évek elején sikerül a városi tanácsnak egy építési szabályrendeletet összejáratnia, addig az 1858-as régi építészeti pátenst használták.

⁵ *Székelői föld*, 15. évf., 70. sz. (1896. szept. 6.)

⁶ Uo.

⁷ A fennmaradt tervrajzokon is szerepelnek a földszinti raktár- és üzlethelyiségek.

terveznek. A Kisegítő Takarékpénztár épületének földszintjén sokáig a „Salon kávéház” működött, a négy szobából, egy előszobából, konyhából és kamrából álló második emeletét pedig éveken keresztül bérbe adták ki.

Belső udvaros (az emeleten függőfolyosóval), U alaprajzú, a főútra egy homlokzattal nyíló egyemeletes bérház típusra jó példa a református egyház 1906–1907-ben épült bérpalotája a piac délnyugati sarkán, melynek alsó szintjén üzlethelyiségek voltak. 1909-ben a Mészáros Ipartársulat, majd 1910-ben a Csizmadia Ipartársulat is ilyen típusú üzlet- és bérházat épített a város főterén. Általában a szobák udvari oldalán kaptak helyet a kiszolgáló helyiségek (előszoba, konyha, személyzeti szoba). A lakások utcai reprezentatív középpontjává a szalon vagy ebédlő vált. Erre kiváló példa Kupán József háza (ma 43-as udvartér 1. szám alatti épület).

Kupán József-féle ház (1899)

Ifj. Kupán József (1855–1912) örmény kereskedő a tér északnyugati sarkán, a Vigadó északi szomszéd-ságában építtette fel házát 1899-ben, a Szócs Dániel tímártól megvásárolt ház helyén. Szomszédai dél felől a város tulajdonát képező (1892-től) Cserey-féle vendéglő, északi oldalon pedig Szócs József kocsmáros háza.

A kereskedőház építésénél az első és legnagyobb gondot a piac felőli vonal megállapítása jelentette. A fennmaradt iratokból kiderül, hogy két terv is született ezzel kapcsolatban, amelyek közül a város építészeti bizottsága az elsőt elvetve a másodikat fogadta el. Ennek alapján a város tulajdonát képező szabad területből a déli oldalon 75 cm, az északi oldalon 50 cm került az építető tulajdonába. A tervezőről és az építés kivitelezéséről megbízható adatokkal nem rendelkezünk, az iratok csak Gyárfás Győző mérnök, a sepsiszentgyörgyi államépítészeti hivatal vezetőjének nevét említik az új utcavonal megállapításánál.

Mivel az épület – a főtér más épületeivel ellentétben – az évek során nem sok átalakuláson ment keresztül, századfordulós állapota jelentős mértékben megőrződött. A korabeli belső berendezéséről tanúskodnak a szalonban és az egyik utcai szobában megmaradt fehér csempekályhák, valamint a lépcsőház falfestése is. Az épület nagy gonddal kialakított reprezentatív tere a lépcsőház. A lépcsőfeljárónál egy vakolatkeretes ablakfülkébe Merkúrt, a kereskedők pártfogóját festették meg, aki fején és sarkain a gyorsaság jelképeként szárnyakat hord. A mennyezet festése zöld és barna virágornamentikát visel.

Az épületnek a főtéri homlokzata is nagymértékben megőrizte századelős állapotát. Az 1900-as évek

elején kiadott képeslapok alapján megállapíthatjuk, hogy az épület rizalitszerűen kiugratott földszinti nyílásai félköríves záródást mutatnak, amelyek valamikor az 1960-as évektől kezdve egyenes záródást kapnak. A középső nyílás megmarad bejáratnak, a másik kettő azonban kirakati funkciót fog betölteni.

A főhomlokzat emeleti szintje barokk díszítőelemeket tartalmaz. Három függőleges tengelyt különíthetünk el, melyek közül a középsőben folytatódik a földszinti kiugratás. A rizalitot tympanon zárja le, melynek mezőjében egy virág- és kagylódíszektől övezett kartusban az építető *K. J.* monogramja áll. A rizalit három nagyméretű ablaknyílását (a szalon ablakai) négy pilaszter választja el egymástól, melyek ión fejezetet kaptak. Mindhárom ablak szemöldök-díszre azonos: két voluta között egy női fej, melyeket egy megtört szegmensív zár le. Az ablakok és a pilaszterek szintje felett négy volutás konzollal elválasztott három, fektetett téglalap alakú, a két rövidebb oldalán ívesen kiképzett szellőzőnyílás töri át a koronázópárkány frizét.

A homlokzat két szélső tengelye szimmetrikusan keretezi a rizalitot, attikával záródva. Mindkét tengelyt egy-egy ablaknyílás töri át, melyek keretezésében a két voluta között egy kagylódísz található, ezeket pedig egy tört háromszög zárja le. Az ablakkeretek és a szellőzőnyílások között pedig egy – középen férfimaszkkal kiemelt – füzérdísz húzódik.

Az épület északi és déli homlokzata egy-egy ganggal kapcsolódik a mellette álló épülethez. A keleti oldal (belsőudvari homlokzat) emeleti szintjén egy egyszerű kovácsoltvas függőfolyosó húzódik. Az egyenes záródású ablakok kiugró könyöklőpárkányokkal és szemöldökdíszekkel vannak ellátva.

Szócs Károly lakóháza (1902)

Az 1902-ben épült Szócs Károly-féle családi ház létezését ma már csak az 1965 előtt készült régi fotók, képeslapok, újsághirdetések, valamint a fennmaradt tervrajz és építési engedély⁸ igazolják. A lakóház a főtér északi oldalára épült, ma helyén a Polgármesteri Hivatal irodáit magába foglaló, az 1960-as években épült kétemeletes épület áll.

Egy 1899 körül kiadott osztatlan hátlapú képes levelezőlapon jól látható, hogy a piactér északi sarkán ma fennálló köz- és magánépületek közül egyik sem épült még fel. Elsőként (1901) az oldal keleti sarkán ma is álló, egyemeletes bérház épült meg, melynek földszintjét sokáig Dávid Gyula és Dobál Lajos béreltek. Ezen a levelezőlapon Szócs Károly régi, kőalapra épült, egyemeletes, tornácos, zsindelefedésű házat láthatjuk („a lebontott házam előtt egy 10,33 m² területű kőalapon fekvő, oldalt feljárással

⁸ SÁL Fond 20. 2687/1910 csomó.

bíró erkélyem és ez alatt pincze lejárásom volt, mely egy évszázadnál hosszabb időn keresztül e ház tulajdonát képezte⁹).

Szócs Károly kereskedő 1902. február 26-án a városi tanács engedélyét kérte egyemeletes háza megépítésére, melyre a következő választ kapta: „Kézdivásárhely tanácsa, mint I. fokú építészeti hatóság a megtartott helyi szemle alapján engedélyt ad kézdivásárhelyi Szócs Károlynak (...) – IV. kerület – a piac téren egyemeletes kőházat építhessen, cserépfedéllel a bemellékelt tervrajz szerint (...)”.¹⁰ Az *Építési engedély* hátlapján még ez áll: „Szomszéd birtokos Nagy Ferencz szeszgyáros ide nyilatkozott, hogy a tervrajzban megjelölt erkély kiszögélést semmi szín alatt meg nem engedi, hogy neki a kilátást akadályozza.”¹¹ A mindkét oldalról szomszédos Nagy Ferencz ellenszegülésének köszönhetően ez a tervrajzban félkör alaprajzzal feltüntetett erkély végül nem is épülhetett meg.

Az új épület kivitelezésekor azonban a város területéből 18,98 m²-t elvettek (tervrajzon lásd: régi és új vonal), melyért az építtetőtől a város 724 korona 50 fillér jóvátételt fizetését kívánta. Válaszként Szócs Károly érvelésében azt állította, hogy az eltérés az építési bizottság (Baló László, id. Szócs János, ifj. Tóth István) téves méréseiből adódik, és a kérdéses 18,98 m² területnek nagyobbik része, azaz 10,35 m² mindig is az ő tulajdonát képezte. Így az új háza a főtér északi frontján csupán 8,63 m²-t foglalt el a város területéből.

A városi tanácshoz beadott kérés mellé tervrajz is került, mégpedig egy terv a keleti homlokzatról (nézet a belső udvarról), valamint alaprajz a pincéről, a földszintről és az emeleti részről. A tervrajz 1902-es datálást visel, melyen a tervező, Petrecz Pál és az építtető, Szócs Károly aláírása szerepel.

A pince helyiségei poroszszüveg boltozást kaptak. A pince szintjének északi oldalára tervezték a mosókonyhát és az emésztőgödrt. A földszinti alaprajz északi felében található a kapubejáró és egy üzlethelyiség, három szoba, valamint a tervrajz szerint a lépcsőfeljáró után következett a konyha és a kamra. Az emelet szintjén egy előszobát, négy szobát, egy konyhát, egy kamrát és a lépcsőfeljárót tüntet fel a tervező. Egy későbbi (1910) újsághirdetés ezek megépítését is igazolja:

„A Piac téren a Kisegítő Takarékpénztár épülete mellett lévő emeleti lakásom, mely áll: 4 szoba, 1 előszoba, 1 konyha, 1 kamra, padlás, a földszinten: 1 szoba és 1 kamra, 5 drb. állatnak istálló, kocsi-szín, 1 mosókonyha és pincehelyiségekből, továbbá

bezárható udvarral több évre BÉRBE ADÓ. Értekezni lehet Szócs Károly tulajdonosnál.”¹²

A tervrajz szerint a keleti homlokzat emeleti szintjén egy külső függőfolyosó húzódott végig (4 kijárással), mely valószínűleg el is készült. A 20. század első feléből fennmaradt képes levelezőlapokon megfigyelhető, hogy a piacra nyíló földszinti helyiséget kereskedelmi célra használták. Hatalmas egyenes záródású nyílásokkal ellátott üzlethelyiség volt ez.

A főhomlokzat korabeli arculatát mára már csak a képes levelezőlapok alapján vizsgálhatjuk. Ezek tanúsága szerint a főhomlokzaton két szintet különíthetünk el. Az alsó szintet – melyet a felsőtől egy övpárkány választ el – egy egyenes záródású kapubejáró és egy egyenes záródású kirakat képezi, egy ajtónyílással egybekötve. A második emelet szintje már több díszítőelemet hordoz. Itt, az alsó tengely nyílásaival egyvonalban három nyílás töri át a homlokzatot. Keleti oldalon egy egyenes záródású ablak található, melyet egy félköríves szemöldökű keret vesz körül; a nyugati oldalon pedig egy kettős ablak, melyet egy félköríves tört oromzat zár le. A homlokzatnak egyfajta függőleges tagolást ad a három lizénászerű sávazott kiugratás mindkét tengelyben.

Szócs Károly lakóházának lefedését az épület L alakját követő nyeregtetővel oldották meg. Mindez azonban már csak a régi fényképek alapján azonosítható, mert a 60-as években elbontott lakóhárról ma csak a pince korabeli poroszszüveg boltozata tanúskodik.

A városi Vigadó építése (1902–1904)

A tér északnyugati sarkán, az egykori „Vendéglő-fogadó” helyére, a Cserey-telekre építették 1902–1904-ben a mai Vigadót, historizáló stílusban. A város vezetése, amint egy 1894-es újságcikkben is olvashatjuk, kétemeletes épület megépítését tervezi: „a Cserey-telek piacsori oldalán egy kétemeletes épület emeltessék, melynek földszintjén kávéház, első emeletén vendéglő 20-25 vendégszobával és egy nagy terem lenne állandó színpaddal, jobbról-balról egy sor páhollyal és szemben karzattal. A második emeleten vendégszobák s esetleg bérlakások lennének. Az épület homlokzatán egy tűzoltó őrtorony ékeskednék.”¹³

1888 októberében a városi tanács bizottságot küldött ki a Cserey-telek felmérésére, illetve annak esetleges megvásárlására. A telek keleti része a piacra nyílt, viszont nyugati irányban egészen a mai Ady Endre utcáig húzódott. Évekbe telt, míg e telek megvásárlására sor került, csupán 1892 novem-

⁹ Uo., 2687/1910 csomó.

¹⁰ Uo., 2687/1910 csomó.

¹¹ Uo., 2687/1910 csomó.

¹² *Székelly Újság*, 7. évf., 17. sz. (1910. február 6.), 4.

¹³ *Székellyföld*, 13. évf., 92. sz. (1894).

berében hagyja jóvá a belügyminisztérium az adásvételi szerződést, melynek értelmében 38 000 Ft-ért a város 1892 decemberében megvásárolta a telket. Erre a területre épül fel 1896-ban az állami elemi iskola, 1902 és 1904 között a városi Vigadó, majd 1911-ben Herczegh Zsigmond budapesti építész tervei alapján a polgári leányiskola.

A város levéltárában fennmaradt iratokból kitűnik, hogy a városi Vigadó építését már évek óta elhatározta a képviselőtestület, és ennek végrehajtására egy Építető Bizottságot is kinevezett. A bizottság tagjai: dr. Török Andor elnök (polgármester), Kovács Dániel pénztáros, Balogh János ellenőr, Benkő Lajos gazdatanácsos, dr. Vargha Béla, dr. Bánffy Zsigmond, Kovács István, Török Bálint¹⁴, ifj. Jakab István, ifj. Kovács János (kereskedő), ifj. Tóth István, Benkő István (szeszgyáros), Dézsi Bálint, Baló László, Jancsó Mózes (szeszgyáros) és Benkő Gyula. A népes bizottság összetétele többször módosul: az építés megkezdését megelőző hónapokban máris öt jeles tagját veszíti el: Jancsó Mózes, ifj. Tóth Istvánt, Kovács Dánielt, Balogh Jánost és dr. Bánffy Zsigmondot.

A képviselőtestület 1895. február 6-án határozta el az építést, melyet 1896. június 15-én 170. számú határozatával a vármegye törvényhatósági közgyűlése is helybenhagyott, majd végül a belügyminisztérium 2727/1897 sz. alatt engedélyezett. A tervek elkészítésével előbb a brassói Kertsch Keresztélyt (1895) és Lécz testvéreket (1898), valamint a sepsiszentgyörgyi Vajna Lajost (1897) bízták meg, de egyikük terve sem tűnt elfogadhatónak. Vajna Lajos 1901-ben terjesztette be tervrajzát, melyet a várostól kapott utasítások alapján készített el. Egy alaposabb vizsgálat után azonban kiderült, hogy a tervrajz nem felel meg a helyi körülményeknek, és kivitelezése sértené a telek déli szomszédtelkének (ifj. Kupán József tulajdona) három ablakára vonatkozó „ablak- és kilátási jogát”¹⁵, amelynek kárpótlása vagy kisajátítása pedig 30 000 koronába került volna a városnak. Éppen ezért az Építető Bizottság a javaslatot ejtette, és egy új terv készítését hirdeti meg, azzal az utasítással, hogy a tervezők a Cserey-telek déli részén egy nyílt utcát hagyjanak.

1902. április 25-én fognak hozzá a Cserey-féle, Jancsó Dénesné által bérelt vendéglő lebontásához, hogy helyére megépítsék az étterem, kávéház, szálloda, színházterem és bálterem szerepét felvállaló Vigadót. Az építésre meghirdetett pályázat a következőképpen szól:

„Pályázati Hirdetmény

Kézdivásárhely város közönsége megbízásából pályázatot hirdetek egy szállodával és üzlethelyiségekkel kapcsolatos vigadó épület terveire, mely Kézdivásárhely város főterén, a városi vendéglő telkére fog épülni.

Csak egyszerű vázlat (skizz) és költségvetés kívánatik, nem kidolgozott terv.

Bármiféle felvilágosítást a közelebbi körülményekre, telekfekvésre, kívánalmakra nézve, készséggel és bármikor ad a polgármester.

A vázlatok a város tulajdonába mennek át, de a legjobb tervvázlat az építető bizottság által meghatározandó mérsékelt tiszteletdíjban részesül, – az el nem fogadott skizsek azonban semmi díjazásra igényt nem tarthatnak.

A további kivitelre azonban a város magának fenntartja a szabad elhatározást.

Pályázati határidő február 10., mely napig a vázlatrajzok és költségvetések alulírthoz beadandók. Kézdivásárhely, 1902. jan. 22.

Dr. Török Andor, polgármester¹⁶

A pályázatra három helyi építőmestertől összesen nyolc terv érkezett be, melyek elbírálására a város Vajna Lajos mérnököt kérte fel. A pályázat eredménytelen maradt, a benyújtott tervek egyike sem bizonyult elfogadhatónak. Vajna Lajos 1902. február 20-án Sepsiszentgyörgyön kelt levelében azt írja, hogy a rendelkezésére bocsátott kétféle terv (Petrecz Pál és Nagymihály Sándor terveiről van szó) közös vonása a „ziláltság és észszerűtlenség (...) Mindkettőnél hiányzik a műérzék a tér kihasználására vonatkozólag és szembeötlő az egyes constructiv szerkezetek hiánya”.¹⁷ Hogy a tervezők a kiírást komolyabban nem tanulmányozták, az abból is kitűnik, hogy az alaprajzi elrendezésnél egyik sem gondolt arra a főelvre, hogy az egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő helyiségek egy csoportba legyenek elhelyezve, valamint az egyik a másik használatát ne zavarja. Mindkét tervező az új utcába tette a főbejáratot, ez pedig egyáltalán nem tűnt célszerűnek, hiszen nagyobb társasági rendezvények esetén a keskeny utca a kétirányú kocsiforgalom lebonyolítására képtelen volt. Igazából érthetőek ezek a hiányosságok, hiszen egyikük sem volt építésmérnök, és egy ilyen nagyobb szabású épület megtervezéséhez teljes műszaki képzettség és gyakorlat szükséges.

Mivel a képviselő-testület feltétlenül kívánta, hogy 1902. április 24-én az építés elkezdődjön, a terveket végül Vajna Lajos mérnök a szerzett tapasztalás

¹⁴ Kovács István és Török Bálint bizottsági tagok még az építés megkezdése előtt elhaláloznak.

¹⁵ SÁL Fond 20. 82/3/1902.

¹⁶ *Székegyföld*, 21. évf., 7 sz. (1902).

¹⁷ SÁL Fond 20. 82/3/1902, 124.

¹⁸ Vajna Lajos korábbi, 1901-ben készült tervrajzának tanulmányozására csak részben volt alkalmunk (az emeleti alaprajz végleges változata), az egy évvel később módosított és végül megvalósult tervezettel kapcsolatban már több adat maradt fenn. Az épület 2006. évi felújítására az 1901-ben készített terv alapján került sor.

talatok alapján készítette el.¹⁸ Az elkészült terveket, a hozzá tartozó költségvetéssel együtt, 1902. április 20-án mutatta be a bizottság és a képviselőtestület előtt, akik el is fogadták, azzal a kikötéssel, hogy a rajzon szereplő főhomlokzat majd egy díszesebb kivitelezést kapjon, és a földszinten minden helyiség egyforma magasságban legyen kiépítve.¹⁹

A tervező írásban is megfogalmazta elképzeléseit, melyet 1902. február 20-án nyújtott be a Vigadó Építetető Bizottságához.²⁰ Vajna Lajos véleménye szerint tervrajzának három fő előnye van: 1. a főbejárat a főtér felől van, tehát a kocsiforgalom könnyen lebonyolítható, 2. az összetartozó helyiségek egy csoportban vannak elhelyezve, így könnyen megközelíthetőek, és egymás használatát nem zavarják, 3. az emeleten csak a díszterem, a színpad és a hozzá tartozó helyiségek vannak, így ezek használatát semmi nem zavarja.

A tervrajznak azonban már nagyon korán számos kritikusa is akadt, többek között Pápai Sándor kolozsvári műépítész²¹ is megfogalmazta elmarasztaló véleményét, annak reményében, hogy szavai meghallgatásra találnak, mert hogy „az egész összeállítás és megoldás igen kezdetleges, s a magas építészeti terén kevés ismeretségre vall.”²² Pápai azon a véleményen volt, hogy a Vajna Lajos által tervezett főhomlokzat igen egyhangú, nem lévén semmi tömegmegosztás. Eppen ezért egy gazdagabb kivitelezést ajánlott. A földszinti előcsarnokot, kamrát, valamint az étterem és a vendéglős lakása közti folyosót keskenynek és sötétnek tartotta, az emeletre pedig egy tágasabb előcsarnok tervezését képzelte el.

Az Építetető Bizottságnak is számos kifogása volt a tervvel kapcsolatban, éppen ezért valószínűnek tartjuk, hogy 1903–1904 folyamán számos átalakítás történt a tervrajzon. Egyik legjelentősebb tervváltoztatás úgy tűnik, hogy a főhomlokzaton történt, mivel az Építetető Bizottság csak azzal a kikötéssel fogadja el a rajzokat, amennyiben a kivitelezéskor a főhomlokzat a tervezettnél díszesebb kialakítást nyer. A fennmaradt emeleti tervrajz alapján Vajna Lajos egy szinte négyzet alakú erkélyt tervezett, amely csak az erkély ajtónyílását keretezné. Végül szélesebb kovácsoltvas erkélyt nyer a főhomlokzat, melyet két ablaknyílás és négy féloszlop is hangsúlyoz.

Az épület kivitelezésére 1902. április 30-án egy újabb Hirdetmény látott napvilágot, amely szerint a város képviselő-testülete a Vigadó építését 123 367 korona 23 fillérig engedélyezte. A zárt ajánlatokat a városházán május 17-ig várták. Árajánlatot küldött

be: Imecs András és Fazakas Gyula, Málnási Károly és Pap Lehel társvállalkozók, valamint Nagymihály Sándor. Utóbbi azt is jelentette, hogy 1902. október 28-i határidő mellett 4½%-ot, 1903. január 1-jéig terjedő határidő mellett 5%-ot, 1903. április 1-jéig terjedő építési határidő mellett 6% árendeményt hajlandó tenni, azon feltétel mellett, hogy a város kellő nagyságú ingyenes téglavető helyet enged át az építés céljára.

A bizottság a vállalkozók ajánlatait megvizsgálva úgy határozott, hogy Nagymihály Sándor azon ajánlatát fogadja el, mely szerint az építkezést 1903. január 1-jei befejezéssel 5% árendeménnyel hajlandó elvállalni. A szerződést a város nevében dr. Török Andor polgármester, egyben az Építetető Bizottság elnöke 1902. május 23-án kötötte meg a kiválasztott vállalkozóval. Az építkezés ellenőrzésével ismételtén Vajna Lajost bízzák meg, aki, mivel sepsiszentgyörgyi volt, 10–12 naponként szemlélte meg az addig végzett munkálatokat, és jegyezte ellen az építési naplót. Vajna Lajos szeptember folyamán azonban Désen vállalt munkát, a rendszeres utazást nem vállalhatta, és így megbízatásának eleget tenni tovább képtelen volt. Helyét az építkezés befejezéséig Székely Károly brassói építőmester vette át.

A „Duvadó”

A szerződés értelmében Nagymihály Sándor 1902. június 8-án kezdte meg a munkát, amely egészen szeptemberig zavartalanul folyt. Szeptember elején azonban rémhírek kezdtek terjengeni az építés körül, mely szerint több munkás súlyosan megsérült a munkálatok közben. Szerencsére a hírek nem bizonyultak teljesen megalapozottnak, a valóságban ugyanis az történt, hogy a legelső állványok egyike leszakadt, és mintegy 2-3 méter magasságból 12 munkás leesett, de közülük csak egynek lett „súlyosabb láb baja”.²³ A szeptember 8. körüli rémhír azonban igaznak bizonyult: a nagyterem déli oldalfalának egyik földszinti pillérének, majd innen átterjedve több pilléren is repedések jelentkeztek. Már eléggé előrehaladott állapotban voltak a munkálatok, amikor szeptember 6-án a vállalkozó azt észlelte, hogy a nagyterem két hosszanti főfala egymástól eltávolodik. Ekkor még nem tűnt veszélyesnek a repedés, hiszen ugyanazon a napon Vajna Lajos nem tett említést róla az építési naplóban: „A falazási munka nagyrésztben kész, a boltozások folyamatban vannak, az utcai részen a fődélszék állítása megkezdett.”²⁴ Sőt egy későbbi levelében így nyilatkozik: „Legutolsó

¹⁹ Vagyis az öt lépcsőt, amely a tervrajzban a folyosóról az étterembe vezet, hagyják el.

²⁰ SÁL Fond 20. 82/3/1902, 126.

²¹ A székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium építész.

²² SÁL Fond 20. 82/2/1902, 85.

²³ *Székelyföld*, 21. évf, 71. sz. (1902)

²⁴ SÁL Fond 20. 82/7/1902. *Építési napló*, szeptember 6-i bejegyzés.

szemlélnkor a fal vaskapcsokkal vissza volt húzva, és akkor nem láttam semmi veszélyt (...)”²⁵, tehát a vállalkozó a repedéseken, anélkül, hogy az Építetű Bizottságnak jelentést tett volna, úgy iparkodott segíteni, hogy a kétfelű hajló főfalakat felül kötővasakkal összehúzzatta.

Amikor a repedések a második pillérrel a szomszédos pillérekre is átterjedtek, dr. Török Andor, az Építetű Bizottság elnöke és Benkő Lajos gazdatanácsos is észrevette a bajt. Azonnal táviratilag riasztották Tamásfalván Vajna Lajos mérnököt, aki azonban már úton volt új megbízatása színhelye, Dés fele. Ezt követően három rendben a Vajna Lajos helyetteseül kijelölt Gyárfás Győző királyi főmérnöknek küldtek sürgönyt, amelyekre szintén nem jött válasz. Végül a bizottság elnöke az éppen Oroszfaluban tartózkodott Malmos Náthán mérnököt kérte fel arra, hogy vegye szakértői szemle alá az építkezést. Malmos mérnök szeptember 12-én érkezett Kézdivásárhelyre, és három napig vizsgálta az épületet. Ez idő alatt hazakerkezett Gyárfás Győző főmérnök is, és kettejük közös műszaki véleményét 1902. szeptember 16-án együtt nyújtották be a városi tanácshoz: „a falazatokban és pedig főleg a nagyterem délkeleti főfalán és ezzel közvetlen kapcsolatos falrészekben, a földszinti fal hosszirányában meg van repedezve, illetve a téglafalak zúzódásnak kétségtelen jeleit mutatják. A falszélességében a téglák sorai egész vonalakban vannak megrepedve még pedig az 1,10 m magas vastag falak. Vizsgálva ezen különös jelenség okát, a falnyílásokban levő külső téglákat kellett szemügyre venni és megtekinteni. Ekkor pedig kitűnt, hogy a falazati téglák jelentékeny része (úgy az elázottak valamint az ép téglák is) olyannyira puhák és mállékonyak, hogy a zsebkéssel könnyen faraghatók és megtúrhatók. Ennélfogva kétségtelennek látszik, hogy a felhasznált téglanyag puha, égetetlen volta az okozója annak, hogy az említett fal (délkeleti) és a többi falak is a felső falnyomásnak nem bírnak ellent állni és szétzúzódtak. A falaknak a függéleges állásából való továbbá eltorzulása, minden valószínűség szerint, az előadott oknak a következménye.”²⁶

A szakvéleményezés betervezésével párhuzamosan, de a jelentés ismeretének hiányában a vállalkozó saját kezdeményezésére és felelősségére a rossz délkeleti főfalat lebontatta, és megkezdte annak újrarakását. Belátva ennek szükségességét, az Építetű Bizottság az eredeti tervtől eltérve, a műszaki szakértők ajánlatára prázsmári téglá és cementhabarcs használatát rendelte el.

Teljes megnyugvás végett ugyanakkor a bizottság felkérte a Magyar Mérnök és Építész Egyletet,

hogy küldjön szakértőt az építkezés felülvizsgálatára. A kiküldött Krammer József építész mérnök 1902. szeptember 19-én reggel érkezett a városba, és két-napi vizsgálat után Gyárfás és Malmos mérnökök véleményét megerősítve, szeptember 21-én nyújtotta be írásban véleményét az Építetű Bizottsághoz. Malmosékhoz hasonlóan a nagyterem déli főfalán kívül más épületrészeknek újrarakását nem tartotta fontosnak, azonban ekkor már az első emelet délkeleti falának karzati részét, a páholyok alatti és a földszinti falból pedig a kávéházi teremnek megfelelő részt félig lebontva találta. Ez áll nyilatkozatában: „Téglakötést, a szó tulajdonképpen és helyes értelmében, nem tudtam felfedezni, mert a pillérek kerületein kötésre rakott téglákon belül, összevissza rakott – legtöbbször nyire dirib darab – téglák ilyen nem alkotnak. (...) A legtöbb téglá oly kevésbé volt kiégetve, hogy azt nem csak zsebkéssel szétvágni, de két ujj között szétmorzsolni lehetett. Vékony és vastag téglá, féltéglá és törmelék, rendszer nélkül mész szegény, sovány, sűrű vakolatba rakva alkotta a pilléreket. (...) És a mi a dologban legvigasztalanabb nincs reményem arra, hogy a többi pillérek és falak jobban lennének falazva. (...) A tapasztalatokból és az egész épület jelenlegi állapotából azt látom, hogy hiányzott a lelkiismeretes műszaki vezetés, a műszaki felügyelet, mely a közpénzek ily nagy arányú befektetésénél nem csak kívánatos és elvárható, de egyenesen megkövetelhető és megkövetelendő a köz részéről...”²⁷

Ezenkívül Krammer az épület belső elrendezéséhez tartozó változtatásokat javasolt: az emeleten levő pénztár helyiségét helyezték át a földszinti előcsarnok mellé, a pincefeljáró felé, valamint a konyha melletti kamrát költöztették a bormérő helyére, a bormérőt pedig egy helyiséggel tovább. Ugyanakkor javasolta a karzatra vezető lépcsőknek a nagyterem előcsarnokából való eltávolítását és páholylépcsőkkel való helyettesítését. Elképzelése szerint a karzatlépcsőt a földszinti előcsarnok és az étterem közötti előtérből nyitotta volna egy nagy egyenes lépcsőkkel. Javaslatai között szerepelt továbbá az is, hogy az összes ajtó – beleértve a teremajtókat is – kifelé nyíljanak, és vészkijárat feliratot kapjanak.

Az időközben Désre utazott Vajna Lajost a polgármester átírata Bethlenben találja, melyben az Építetű Bizottság elnöke ismerteti Krammer József, Malmos Náthán és Gyárfás Győző műszaki véleményét. Ugyanakkor felkéri, hogy sürgősen számítsa ki, és küldje el a beépített vastartók és pillérek teherbíró képességét. A tervező mérnök azonnal eleget is tesz a felkérésnek, elküldi a számításokat, de hozzáteszi, hogy osztja a másik három mérnök véleményét abban

²⁵ SÁL Fond 20. 82/3/1902.

²⁶ SÁL Fond 20. 82/3/1902, 21.

²⁷ SÁL Fond 20. 82/3/1902, 13.

a tekintetben, hogy a vállalkozó a kőkötés szabályait nem tartotta be, a falazat belsejét pedig törmelékekkel és tégladarabokkal töltötte ki, és nagyon sovány habarcsot használt. Akárcsak a többi mérnök, ő is azt javasolja, hogy a pillér mindkét oldalán bontódjon le, és jó minőségű téglával, portland cementtel falazzák újra.

A javaslatok alapján a repedések kijavítására haladéktalanul sor került, de ezzel sem sikerül elkerülni, hogy az épületre rá ne ragadjon a „Duvadó” gúnynév. Sokáig így csúfolták a külsőre impozáns, díszes mulatóhelyet, melynek építéskor a takarékoság a stabilitás rovására ment.

A nagyterem díszítése

A nagyterem kifestésére a fennmaradt iratok alapján Blatt Mihály kézdivásárhelyi szobafestőt kérték fel, aki elképzelését és költségvetését 1902. december 19-én nyújtotta be az Építetők Bizottsághoz, mellékelve 7 darab mintalapot is.²⁸ A költségvetésből kiderül, hogy Blatt Mihály a nagyterem díszítésénél a korra igen jellemző megoldásokat használt: stukkódíszek, tapéták és papírmasék, és persze nem hiányzott az aranyozás sem. A mennyezet középső részét négyzetekre osztotta, a belső tükröt viaszfestékekkel levegőszínűre alapozta, az egészet pedig aranyozott papírmasé párkányokkal keretezte. A fal és a mennyezet közti átmeneti hajlásba sűrű, szabadkézzel készített plasztikai domborműfestést tervezett, a mennyezet körüli széles sima mezőbe pedig színes szabadkézi ornamentikus festést tervezett. A három oldalfalat a nagy párkánytól a karzat aljáig viaszfestékekkel alapozta, a karzat első részét pedig fehér alapon aranyozott ornamentikával díszítette. A páholyok belső része tapétázva, a páholyok alatti fal kétoldalt és a karzat előtti fal viaszfestékekkel alapozva, mezőkre osztva tapétabordúrral van szegve. A páholyok első részét szintén stukkóval díszítették és aranyozták, akárcsak a karzatot, viszont ez már gazdagabb díszítést kapott. A színpad előtti fal festéséről csupán annyit jegyez meg, hogy „viasz festékekkel festve egyes részek aranyozva díszes kivitelbe...”²⁹

Feltehetően hasonló díszítést kapott ekkor a színpad fölötti rész is, melyen majd csak az 1929-ben készült falfestménnyel változtattak. A színpad fölötti városcímert és a két múzsát ekkor készíthette a kézdivásárhelyi születésű, képzőművészeti főiskolát végzett író, újságíró és közéleti személyiség Földi István (1903–1967), aki 1903. április 23-án született, Földi Sándor asztalosmester legkisebb fiaként. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, majd a helyi minortáknál folytatta középiskolai tanulmányait.³⁰ 1928-ban a budapesti Képzőművészeti Főiskolán rajz- és

ábrázoló geometria szakos tanári oklevelet szerzett. Mivel magyarországi oklevelét a román kormány nem ismerte el, hazatérve kénytelen apja műhelyében dolgozni, ahol bútortervezéssel, színpadi díszletek és függönyök festésével foglalkozik. Éppen ezért érthető, hogy a színpad fölötti falfestmény készítését is neki tulajdonítják,³¹ melyet az 1963–64-es „modernizálás”, egy álmennyezet kialakításával eltakartak, és a nagyközönség egészen a 2006–2007-es felújításig nem láthatta. A falfestmény a színpad nyílása fölötti részt teljesen kitölti, középen látható Kézdivásárhely címere, amely egy árkádos, fás környezetbe van elhelyezve. Az árkádsor két oldalán látható a komédia és a tragédia múzsája. Jobb oldalt Thalia („a viruló”), a komédia, majd a színművészet múzsája komikus álarccal van ábrázolva. Thaliát sokszor kezében pásztorbottal, hajában borostyánkoszorúval, a lábán pedig szandállal ábrázolják, amelyek ebben az esetben hiányoznak. Bal oldalt Melpomene („a dalos”) alakja jelenik meg, a tragédia maszkjával a kezében, lévén ő a tragédia múzsája. Nála sem jelennek meg a maszkon kívül neki tulajdonított attribútumok, mint például a magas talpú csizma vagy a fején a cipruskoszorú.

Az 1929-ben készült címerpajzsban már a város 1908-ban elfogadott új címere jelenik meg. A címerpajzs vízszintes vonallal két mezőre van osztva: a felső piros mezőben egy ágyú, az alsó kék mezőben, zöld talajon kétkerekű félszekér, melybe két ló van befogva, a szekérből pedig három búzakalász nyúlik ki. Az egyik ló hátán piros nadrágos, kék kabátos, fekete kucsmás fuvaros, aki jobb kezében postakürtöt, bal csizmájának szárában pedig ostort tart. Ezzel az ábrázolással a fuvarozás hagyományára utal, ugyanis a kézdivásárhelyiek egy időben árumegállítási joggal is rendelkeztek. A Moldvába tartó brassói kereskedők áruikat le kellett tegyék a város piacán, ezeknek Moldvába történő továbbszállítására a kézdivásárhelyi fuvarosok nyertek kiváltságot. A címerpajzsra tett sisak aranykoronájára sisakdíszül két alacsony oldalbástyával, mindkét oldalt rovátkolt szélű várfal által összekötött torony nyúlik ki. A torony és a bástyák teteje piros és szélvitorlákkal ellátott, a bástyafedelek alacsonyak, a toronyfedél pedig magas. A sisaktakarók: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst színűek. Az épület főhomlokzatán 1902-es évszámmal szintén ez a címerábrázolás jelenik meg.

Földi István – a falfestmény feltételezett készítője – monográfia értékű visszaemlékezéseiben a nagyterem kialakításáról következőképpen ír: „Az ún. nagyterem mennyezete és padlózata pedig – mivel vas helyett a Katrosában olcsóbban kitermelhető fából készítették – jóval nagyobb kilengést engedett meg

²⁸ Eddigi kutatásaink során a tervek nem találtunk rá.

²⁹ *Költségelőirányzat*, SÁL Fond 20. 82/2/1902, 29.

³⁰ SZŐTS Zoltán, dr. 2006, 85.

³¹ Azonban írott forrást erről nem lehet találni.

magának, mint amit a szakértők megengedhetőnek vélték ... A Vigadó nagyterme szemre nem volt kifogásolható. A barokkos stílű, tükörboltozatos nagyterem parkettes padlózatával, körbefutó, stukkós páholsorával, karzatával impozáns látvány volt.”³²

Az évek során a legtöbb változást a nagyterem „szenvetde”. Az építkezés megkezdése után alig egy évtizeddel a *Székegy Újság* hasábjain már a Vigadó újraelakításáról olvashatunk. Az írott sajtó a páholyok új beosztási tervéről számol be, Medgyaszay István műépítész elképzelésében. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy ez a teljes átalakítás elmaradt, mivel a város számára hatalmas költségeket jelentett volna. Az 1929-es költségvetésbe viszont már köteles a város vezetősége a Vigadó felújítását belefoglalni, ugyanis a tetőzet gerendái az évek során nagyon elkorhadtak, így a nagyterem használata is életveszélyessé vált. 1928 szeptemberében a város nevében az akkori polgármester, Nastasi Cornel Bukarestbe utazott a színházterem és a tetőzet újjáépítésére szóló engedély megszerzésére. Nagymihály Sándor a polgármesterrel tart a fővárosba, ugyanis ismét ő kapta meg a kivitelezésre az engedélyt. Úgy tűnik, ekkor alakítják át a páholyokat is körpáholyokra, ezáltal javítva a terem akusztikáján is. Úgyszintén átfestik az egész színháztermet, ekkor készül a színpad fölötti, említett falfestmény. Ezt követően szerencsére már több fénykép is készül a nagyteremről, ugyanis számos rendezvénynek, színházi- és mozielőadásoknak, sportbáloknak, a nőegylet és a római katolikus oltáregyesület által szervezett báloknak adott helyet a Vigadó. Ennek köszönhetően a termet a korabeli felvételeken jól látható mozgatható székekkel látták el. Egy 1945-ben készült tervrajz szerint a nagyterem 602 férőhelyes: az alsó nézőtéri részen 16 sorban 384, a 15 páholyban összesen 90 (mind-egyikben 6 darab) és a karzaton 120 ülőhely volt.

A nagyterem legnagyobb méretű és legdrasztikusabb átalakítására a kommunizmus éve alatt (1963–64) került sor. A páholyok belsejében a bordó bársony tapéták kezdtek megkopni és lehasadozni, több helyen a vakolat is megrepedt, így a város vezetősége a páholyok és a karzat lebontásával oldotta meg a helyzetet. A terem padlózatának hátrafele való megemelésével és állandó székek elhelyezésével átalakították a nézőteret, egy álmennyezet kialakításával a karzat ablakait és a színpad fölötti címet is ekkor takarták el.

Aztán elérkezett a 2006-os újabb átalakítás³³, ahol már a nehézségeket nem annyira az anyagi költségek, mint az átalakítás tervei képezték.

A fő szempont a páholsor és a karzat visszaállítás volt. Akárcsak az 1902-es építéskor, a tervezés

most sem volt problémamentes, csupán az ötödik tervrajz bizonyult kivitelezhetőnek. A tervezőknek arra kellett vigyázniuk, hogy a valamikori Vigadó színháztermének arculatát, hangulatát visszaadva, a modern darabok befogadására képes, megfelelő hang- és fénytechnikával felszerelt termet alakítsanak ki. A tervezést késleltette az a tény is, hogy a hajdani Vigadó táncterme vízszintes padlózatú volt, amit a nézőtér modernizálása során emelkedő padlózatú alakítottak. Az emelkedő padló miatt³⁴ a páholsor nem kerülhetett vissza az eredeti helyére, hanem fennebb kellett tolni, az viszont a padlótól eltérően vízszintesen van kialakítva. Nem kerültek vissza a páholyokra a becsukható spaletták sem, ugyanis visszaépítésüket nem teszik lehetővé a tűzvédelmi előírások. A nagyterem átépítése során az épület szerkezeti megerősítésére is sor került. A földszinti falakat az 1902-es építéskor szakszerűtlenül húzták fel, ezért most vaselemekkel kellett megerősíteni.

A színpad térfelülete is bővítésre szorult, és mivel szélességében növelni nem tudták, előfele bővítették a teret, felszámolva az addig süllyesztőnek használt részt. A zenekari produkciók befogadása érdekében az első három széksorát mozgathatóvá tették, a nézőtér más szerkezeti változást nem szenvedett. Padlózata 7-8 méter után emelkedik, és megmaradtak a „kakasülők” is.³⁵

A Vigadó belső berendezése

Az étterem, a kávéház és a vendégszobák korabeli berendezéséről nem sok forrás maradt fenn, és csak találgatni tudunk, hogyan is nézhetett ki. Fennmaradt azonban néhány leltárív és a szerződés, amely az Építetű Bizottság és a kézdivásárhelyi asztalosok mint Kis András, Tóthfalusi Károly, Orosz István, Nagy Antal, Rácz András és Földi Sándor között jött létre vendégszobai bútorok elkészítéséről. A földszinti nyolc vendégszoba részére kilenc darab kétajtós szekrényt puhafából diófa furnérral, fiók és felső díszítés nélkül, valamint kilenc darab egyszerű éjjeliszekrényt, szürkés márványlappal Tóthfalusi Károly, Orosz István és Nagy Antal készített el. Az emeleti három vendégszoba részére három darab díszesebb szekrénynek, illetve három díszesebb éjjeli szekrénynek szürke márványlappal való elkészítésével Kis Andrást bízzák meg. Földi Sándor vállalja el a földszinti vendégszobák részére kilenc darab 90 cm hosszú, 60 cm széles furnéros felsőlappal és fiókkal ellátott kisasztal elkészítését, akárcsak az emeleti vendégszobákba három darab díszesebb asztal, valamint nikkal akasztóval tizenegy darab esztergált fogas

³² FÖLDI István 2004, 164.

³³ Ismét csak a nagyterem felújítására és az épület külső tatarozására kerül sor.

³⁴ 80 centiméteres szintkülönbség.

³⁵ Ennek köszönhetően ma összesen 427 férőhelyes a nagyterem.

elkészítését. Tóthfalusi Károly, Orosz Zoltán, Nagy Antal és Rácz András a földszinti éttermek részére huszonhárom fényezett lábú, viaszos vászon felső lapú asztal készítésére szegődött. A szerződés alapján 1904. január 1-jére kellett elkészülniük a munkával.

Földi István így ír a kézdívasárhelyi asztalosokról: „A vásárhelyi asztalosoknak éppen olyan jó hírük volt Erdély-szerte, mint a csizmadiáknak.”³⁶ A legnagyobb hírnévre id. Czibalmos Ferenc tett szert, aki Budapesten, Bécsben és más nagyobb városokban rendezett kiállításokon mutatta be a kézdívasárhelyi asztalosok munkáit. Az oroszfalvi úton található műhelyét 1902-ben Tóthfalusi Károly – a Vigadó egyik asztalosa – veszi át, aki elődjéhez hasonlóan a város egyik színvonalas asztalosává válik. Tóthfalusi korábban három évet Budapesten, két évet Bécsben, három évet Párizsban és majdnem egy évet Londonban dolgozott elsőrendű üzletekben, mint asztalos, rajzos és művezető. Megismerkedett Lyon, Marseilles, Bordeaux, Orleans, Liverpool és Manchester asztalosiparával. A *Székegyföld*-ben megjelenő hirdetésekben tudjuk, hogy egy évet Párizsban, az „École National des Arts Decoratifs”-ban tanult, 1900-ban részt vett a párizsi, 1901-ben a glasgowi nemzetközi kiállításokon, ahol a bécsi J. W. Müller cs. és kir. első műasztalos és nagy gyáros üzletét képviselte. Sajnos sem a Tóthfalusi, sem a többi asztalos katalógusa nem maradt fenn, sőt azt sem tudjuk, hogy készült-e egyáltalán katalógus bútorairól. Azt viszont tudjuk, hogy a megrendelők ismerték a brassói Hornung Testvérek tömören hajlított fabútorait, akárcsak a szintén brassói Bernhardt Rezső és Társa lakatos, vasbútor- és gépgyár termékeit.³⁷ Előfordulhat, hogy ez utóbbtól a Vigadó számára rendeltek bútort is, ugyanis a cég katalógusában erre utaló bejegyzéseket találunk. Ezek alapján Brassóból rendelhettek éjjeliszekrényt, ágyat, ruhafogast, kerti-, kávéházi és mosdóasztalt.

A Vigadó teljes bebútorozása 1904 végére megtörténik, már bérlője is kerül a két étteremnek és a vendégszobáknak. A bérleti szerződés szerint a város vállalja, hogy az emeleti éttermet három vendégszobára osztatja, melléképületeket és tekepályát építtet, valamint az éttermet és vendégszobákat ellátja bútorokkal. A kilenc földszinti és három emeleti szobába a következő berendezések érkeznek 1904 folyamán: 12 mosdóasztal, 9 egyszerű és 3 finomabb ágy, 8 bádóg és 3 porcelán mosdókészlet, 8 éjjeliedény, 8 bőröndtartó, 9 egyszerű és 3 díszített ruhaszekrény, 9 egyszerű és 3 díszített éjjeliszekrény, 9 egyszerű és 3 díszített kisasztal, 11 fogas, 8 egyszerű és 3 díszített

heverődívány, 9 köpöcsésze, 6 fotel és négy díszesebb mosdószekrény. A függönyöket is a város rendeli meg a helyi Fejér Lukács és fiai kereskedőcégtől. A bútorok és egyéb felszerelések a városnak összesen 10 644 korona 55 fillérbe kerül.³⁸

A Vigadó ajtó- és ablaknyílásainak asztalosmunkáit, valamint egy ebédlőbútort és a kávéházi falburkolatot Turóczy Dénes helyi asztalos készíti el. A város első bútorraktárástól, Benczel Lipóttól is rendel a város egy ebédlőbútort és egy díványt. Benczel első bútorraktárát és kárpitosműhelyét a főtéren, Bogdán Ferenc fényképész műtermével szemben³⁹ nyitotta meg, és a következőképpen hirdette: „időről-időre a mai kor igényeinek megfelelő, ízléses és csinos bútorokkal látom el, u. m.: háló-, ebédlő- és szalon berendezések. (...) Továbbá, mint Kézdívasárhelyen egyedüli szakképzett kárpitos és díszítő raktáron tartok, saját magam által készített díványokat. Raktáron tartok ebédlő-, háló-, kisebb és nagyobb díványokat, otományokat, afrik- és lószőr matraczokat és szalon garnitúrákat.”⁴⁰ Később bővíti raktárát, és a Hatolykai utcába⁴¹ költözik át.

Az étterem és a vendégszobák, akárcsak a nagyterem kifestését, Blatt Mihály helyi szobafestőnek adják ki, valamint a lépcsőház, az emeleti előcsarnok, a vendégszobák előtti folyosó és a főbejárati folyosó kifestését is.

A Vigadó légfűtésére a város 1903. november 21-én kötötte meg a szerződést Heuffel Sándor okleveles gépészmérnökkel, akinek Budapesten volt „magánmérnöki és elektrotechnikai irodája”.⁴² Légfűtésének előnye, hogy a fűtőtesteket a pincében helyezik el, ahonnan a meleg csatornában jut a fűtendő helyiségekbe, így a kályhák megfelelő elhelyezésének kérdése megoldódik. Ugyanakkor kiküszöbölhető a kályhák állandó kezelésével járó kellemetlenség, a vele járó piszok, por lerakódása, amely egy táncterem esetében nagyon lényeges körülmény. Négy fűtőtest felállítását tervezik: az I. számú fűtőtest a báli étterem, lépcsőház és annak előcsarnoka fűtésére szolgál, mégpedig úgy, hogy egyrészt a bolt sarkában emelkedő és a báli étterem padlózatáig érő gipszcsatornán és az itt elhelyezésre kerülő légkeverő szekrény útján adta át a meleget. A II. fűtőtestet (az ajánlatban a III.) a földszinti étterem és kávéház fűtésére szánták. A III. fűtőtestet egy kettős fűtőtestcsoportnak tervezik, amely egyrészt a díszterem, másrészt a színpad fűtését szolgálja. Mivel ezek a fűtőtestek egymástól teljesen függetlenül tudtak működni, csak a II. számúnak kellett állandóan működnie.⁴³

³⁶ FÖLDI István 2004, 85.

³⁷ SÁL Fond 20. 83/4, 17.

³⁸ Uo., 61.

³⁹ A dokumentumok szerint Bogdán Ferenc készített fotókat a Vigadó építéséről.

⁴⁰ *Székegy Újság*, 1904. jan. 7., 4.

⁴¹ Ma Vasút utca.

⁴² SÁL Fond 20. 82/4/1903, 46.

⁴³ Heuffel Sándor szerelte a nagyváradi városháza tanácstermébe és a szatmári Vigadó táncterembe is a légfűtést.

A Vigadó főhomlokzata

Talán a Vigadó főhomlokzata az, amely a legkevésbé alakult át az elmúlt évszázad alatt, ugyanakkor viszont a legtöbb felújítást, átfestést érte meg. A tér északnyugati sarkára emelt középület főhomlokzatának tervezésénél fontos volt, hogy méreteiben és díszítésében is fölülmúlja ifj. Kupán József kereskedő 1899-ben épült házát, amely a tér legimpozánsabb kereskedőháza volt.

A közel 20 méter széles főhomlokzaton három függőleges tengelyt különíthetünk el. A középső tengely egy enyhe kiugrású középrizalitot alkot, amely sokkal díszesebb kialakítást nyer, mint az oldalsó tengelyek. A sávozott alsó szint középtengelyében található a félköríves záródású, nagyon magas főbejárati, melyet két széles (kávéházi ablakoknak tervezett) ablaknyílás ölel közre, az egészet pedig – akárcsak az emeleten – tükrös törzsű pilaszterek fogják közre.

Az emelet díszítése már sokkal gazdagabb: a középrizalitot négy, díszítésében egyforma féloszlop osztja három részre. A két középső korinthoszi fejezetű féloszlop a főbejárattal egyvonalban elhelyezkedő félköríves erkélyajtót zárja közre, amely fölött 1902-es felirattal a város címere található. Az emelet oldalsó tengelyeiben elhelyezett barokkos ablaknyílások nagyon szép tört oromzatú kagylódíszes kereteket kapnak, az oromzatot egy-egy kagylódíszes női arccal törve meg, a köténydísz pedig virágornamentikát kap.

A főhomlokzatot egész szélességében fogsordíszes koronázópárkány zárja le, melyet a két szélső tengely felett egy kisebb attikával, a középrizalitot pedig tympanonnal hangsúlyozzák. A tympanon tengelyébe eső díszes toronysisak és az egész tető horgonyozott vasbádogfödést kap, amelyet ma tizenkét darab urna díszít.

A Vigadó melléképületei

A városnak nagyon hamar el kell rendelnie a városi Vigadó és Szálló melléképületeinek a kivitelezését is, ugyanis csak úgy tudott bérleti szerződést aláírni az étteremre és a vendégszobákra, hogyha melléképületekkel és tekepályával látja el a Vigadót. Ugyanakkor a bérletző özv. Jancsó Dénesné kérése volt az is, hogy az udvar ne legyen mindenki számára átjárható, hanem a város állíttasson kaput. A Vigadó déli oldalán ma is álló kovácsolt vaskapu elkészítése a kézdivásárhelyi Szabó Mózes lakatos nevéhez fűződik, akiről tudjuk, hogy részt vett az 1891. december 1-jén Budapesten megrendezett iparkiallításon. Utóda Szabó István, aki szintén Budapesten, illetve az ország nagyobb városaiban szerzett tapasztalatokat nyolc éven keresztül, majd hazatérve folytatta apja harminc éve fennálló vállalkozását.

A melléképületek kivitelezését a bizottság nyilvános árlejtés útján adta ki a legolcsóbb ajánlattevők-

nek: Katona István és Nagymihály Sándor vállalkozóknak. A szerződés értelmében Nagymihály Sándor a kőfalkerítés, raktár, mosókonyha, tekepálya, istálló, díszlettár, jégverem, kocsiszín és a kocsiszín kőfallal való kerítését, Katona István pedig a fásszín, majorságh kert és a fakerítés készítését vállalta. Elkészülésük után ezeket Gyárfás Győző főmérnök vizsgálta felül.

Az épület hivatalos átvételére a képviselőtestület 1904. február 20-i közgyűlésén került sor, az elszámolással és a szakértői felülvizsgálattal Incze Kálmán műszaki tanácsost, a marosvásárhelyi államépítészeti felügyelőt bízták meg, aki mindezt 1904. február 3–6. között el is végezte. Az elszámolás szerint Nagymihály Sándor részére a 2610 korona 77 fillér kötbér levonása után 141 297 korona 68 fillér keresetet állapítanak meg.⁴⁴ Szintén az ekkori elszámolási jegyzőkönyvből derül ki, hogy a nagyobb étterembe egy öntött vasoszlopot állítottak be a túlságosan megterhelt, emeleti ülőkarzatot tartó kettős vasgerenda alátámasztása céljából, valamint az emeleti termet vendégszobákká választották szét. Ez csak az első átalakítások egyike, melyet számos újítás követ az évek során. Három legnagyobb újítás a bálterem – ma színházterem – esetében 1929-ben, 1963–64-ben és 2006-ban történt, amelyekről már fennebb szoltunk. 1927-ben a nagyterem mennyezetét körös-körül árkádokkal támasztották ki, mivel a mennyezetet tartó gerendák végei elkorhadtak, ugyanakkor az emelet állandóan beázott, nagyobb nyári esőzések idején annyira, hogy a mennyezetről lefolyó esővizet edényekbe kellett felfogni. Éppen ezért a város elfogadta dr. Dávid István tanácsstag javaslatát a Vigadó átépítésére vonatkozóan, hogy egy jó terv készítésével a város az idegenforgalmának megfelelő nagyságú szállodát, éttermet és kávéházat; két üzlethelyiséget, továbbá egy kisebb, koncertek, összejövetelek, hangversenyek, valamint mozi, bálók és nagyobb rendezvények megrendezésére szolgáló termet alakítana ki. Az 1929-es átalakításokat követően a helyi újság így fogalmaz: „Legyen a Vigadó az alapköve eme haladó műveleteknek, ezt kívánjuk és kérjük – sőt reméljük is.”⁴⁵

A református egyházpalota (1906–1907)

Az egyházpalota építése

A homlokzatával a főútra nyíló református egyházpalota építését 1906-ban kezdik meg a piactér délnyugati sarkán, közvetlenül a református templom bejárata mellé, a szappangyártó Piblinger Gyula régi üzletének tőzsomszédságába. Felépítésével a református egyház a kézdivásárhelyi kereskedők egy régi kérésének tesz eleget. Erről tanúskodik a *Székely Újság* egyik cikke is: „Nem volna-e lehetséges 'Vásárcsarnok' alakjában fölépíteni e bérházat, melybe elférne a még régi módú 'lyukakban' áruló

⁴⁴ SÁL Fond 20. 83/2/1904, 115.

⁴⁵ *Székely Újság*, 26. évf. (1929.), 7. sz.

mintegy húsz mézsáros s a közel harmincat kitevő kenyér- és gyümölcsárús.”⁴⁶ Ezzel egyidőben épül a két tisztviselői lakás is.

A kézdivásárhelyi református egyházközség 1904. szeptember 25-én tartott közgyűlésén határozza el, hogy a templom nyugati oldalán, korábban partikula néven emlegetett híres iskolájának üresen maradt helyére és ennek szomszédságában levő kántori laktelekre, valamint később ezekhez 23 000 koronáért megvásárolt telkekre épített egy egyemeletes bérházat, a főútra⁴⁷ és a templomra néző homlokzattal, továbbá egy lelkészi és egy különálló kántori lakást a Kertmege utcára⁴⁸ néző főhomlokzatokkal.

Az egyház egyszerre írja ki a pályázatot 1904 novemberében mind a három épület tervének elkészítésére, melynek költségvetése maximálisan 100 000 koronáig terjedhet. A követelmény szerint az egyházpalota esetében a tervezőknek egy 37 m hosszú, 34 m széles telek beépítésében kell gondolkodniuk. Erre a területre egy szilárd anyagból álló, egyemeletes, kétszárnyú, a földszinten a keleti sarkon és az utcai vonalban üzlet- és raktárhelyiségekkel, az emeleten pedig bérlakásokkal kialakított épületet kell tervezniük. A földszinten a két épületszárnyba bérlakásokat szeretne az egyház kialakítani, mégpedig úgy, hogy az északi szárny végébe egy 8 m hosszú, 6 m széles gyűlésterem is elférjen. Egy másik kikötése az Építetű Bizottságnak, hogy a bérpalota szabadon álló homlokzatai önálló kiképzést kapjanak.

Az Építetű Bizottság tagjai: Czirmay Zoltán lelkész, Csiszár József, ifj. Nagy József, ifj. Molnár Mózes és Sükösd Károly.

A beérkezett hat terv közül az 500 koronás első díjat a brassói Gábory Testvérek, a 300 koronás második díjat a kézdivásárhelyi Nagymihály Sándor terve kapta.⁴⁹ A református egyház 1906 februárjában kapja meg a Gábory Testvérek által készített tervek és költségvetések alapján a 707/1906 sz. alatti építési engedélyt.

Az Építetű Bizottság a kivitelezéssel 1906. április 23-án a három ajánlattevő közül Nagy Lajos marosvásárhelyi építésszt bízta meg, akivel 152 700 korona összegben egyeznek meg, fenntartva ugyanakkor magának az egyház azt, hogy az épületekhez szükséges vízvezeték-berendezéseket külön költségvetéssel más, szakértő vállalkozónak adhassa ki. Az épület földmunkálatai Hollay István kézdivásárhelyi építőmester vezetésével kezdődnek meg.⁵⁰

Az alapkőletételre 1906. május 20-án kerül sor, amikor egy bádogszelencébe a *Székely Újság* és a *Székelyföld* két-két 1906-os száma, egy 20 és egy 10 koronás arany, egy 5 és egy 1 koronás ezüstpénz, egy 20, 10, 2 és 1 filléres, valamint az építkezés rövid történetét ismertető, a világi és egyházi előljárókat, a presbitériumot és egyházi hivatalnokokat felsoroló díszes okmány kerül elhelyezésre.

Mint minden nagyobb méretű építkezésnél, itt is akadnak nézeteltérések, az egyházat érő bírálatok. Egyik ilyen – alaptalan – aggodalom a város részéről az épület „tégla lábai”-val kapcsolatban születik, ugyanis az épület körül kíváncsiskodók szerint a főhomlokzat földszinti falazata nagyon vékonynak és gyengének tűnt. Egy ennél komolyabb ellentét az építési vállalkozó, Nagy Lajos és az Építetű Bizottság között alakult ki, de nem került a nagyközönség elé a sajtón keresztül. A vállalkozó ugyanis 24 000 koronával többet vett fel az egyház pénztárából, mint amennyit a befektetett munka indokolt. Utólagos elszámolással kéthetente a beépített érték felvételéhez lett volna joga, 5% biztosíték levonása mellett, ennek ellenére minden levonás nélkül, a beépített értéknél jóval többet vett fel. A vállalkozónak végül e hatalmas összeg kifizetéséért a kézdivásárhelyi Rudolf kórház építésére kapott összes fizetését kellett átutálnia a református egyház számára.⁵¹

Az épület alaprajza

Az eredeti tervrajzok közül ismerjük a Gábory Testvérek által 1905-ben készített földszinti alaprajzot, valamint a pince elszámolási tervrajzát, melyet 1907 augusztusában állítottak ki. A lépcsőház, a gyűlésterem és annak előcsarnoka alatti rész kivételével szinte az egész épület alatt pinchehelyiségeket alakítanak ki, amelyek kis feszítávolságú, egészen lapos ívkeresztmetszetű vas fődémgerendák között feszülő poroszsüveg boltozást kapnak. Az U alaprajzú épület két szárnyának hátsó, téglafalazata (Parókia felőli fal) kétszer falazódik újra.

Az épület három részre tagolódik: a két épületszárnyra és a főútra eső központi részre. Az utcai és az udvari szárnyak is kéttraktusos kialakítást nyernek. A utca felőli oldalon kapnak helyet a bolt-, illetve azok háta mögött a raktárhelyiségek, az épület középső függőleges tengelyében pedig a gangos főbejárat, amelyen keresztül az udvarra lehetett jutni, onnan pedig a nyugati szárnyban található lépcsőházon keresztül az emelet függőfolyosójára. Az első traktus-

⁴⁶ Árucarnokot a városnak! *Székely Újság*, 4. évf. (1906), 41. sz.

⁴⁷ Akkor Csernátoni út, ma Gábor Áron utca.

⁴⁸ Ma Iskola utca.

⁴⁹ Kiténtetések, *Művészet*, 4. évf. (1905), 2. sz., 127.

⁵⁰ Hollay István 1901. április 11-én nyer teljes körű engedélyt

kőműves iparra. Ő az építőmestere dr. Szentiványi Árpád lakóházának (1908) és Benczel Lipót bútorraktárának (1910) a Hatolykai (ma Vasút) úton.

⁵¹ Presbiteri Jegyzőkönyv, 1907. február 11., *Kézdivásárhelyi Református Egyházközség Levéltára*.

ban csak a bolthelyiségek kaptak helyet, a bejárattól jobbra három, balra pedig két helyiséggel. Az épület délkeleti sarkán L formában alakították ki az üzlet-helyiséget.

A boltokból közvetlen kijárat nyílt az utcára, közöttük nem hagyván átjárási lehetőséget. Hátrafele a két szárnyban bérlakásokat alakítottak ki, melyeket a belső udvarról lehetett megközelíteni. A keleti szárnyban: egy előszoba-, két szoba-, egy konyha-, egy kamra- és egy fürdőhelyiség volt kialakítva, a végében pedig egy 9 x 6 m-es gyűlésterem. A nyugati szárny déli oldalán található a lépcsőház, hátrafele pedig – külön bejárattal az udvarról – egy előszoba, konyha, kamra, cselédszoba és négy szoba. A két szárny végén egy-egy lépcsőház zárja az épületet. Az emeleten is kéttraktusos megoldást láthatunk, ahová négy bérlakást alakítanak ki.

Az épület külső leírása

A pályázat kiírásánál az Építető Bizottságnak fontos kikötése az volt, hogy a bérpalota szabadon álló homlokzatai önálló kiképzést kapjanak. Éppen ezért a templomra és a főutcára néző homlokzatok más-más megoldást kaptak. A legtöbb átalakítást a főhomlokzat földszinti ablak- és ajtónyílásainál láthatunk. Meglepő viszont az, hogy az 1905-ös tervrajzon több a nyílás, mint napjainkban. Ez azzal is magyarázható, hogy a földszint akkor öt boltnak adott helyet, ma pedig összesen négy üzlet működik a földszinten: így a magas, félköríves záródású főbejárattól balra két keskeny ajtónyílás és három kirakati ablak, míg a főbejárattól jobbra egy ajtó és három ablaknyílás töri át a homlokzatot.

A földszintet egy széles övpárkány választja el az emelet szintjétől, amely már egy gazdagabb díszítést nyer. Az emelet kialakításánál három függőleges tengelyt különíthetünk el. A középső tengelyében a főbejárattól fölötti hatszögű zárt erkély áll, amelyet három ablaknyílás tör át. A zárt erkély alatt megjelenik a szájában olajágot tartó galamb, Noé küldöttje, a béke szimbóluma, amely a délkeleti sarok bejárata fölött is megtalálható. Az erkély hat-hat egyenes záródású ablaknyílást oszt kétféle, amelyeket egy-egy sávzott, korinthoszi fejezetű pilaszter választ el egymástól. A két oldalon az erkélytől kezdődően egy háromszög-omratú ablak váltakozik két-két virágmotívumos, középen ión fejezettel díszített ablakkal. Az épületen végigfutó fogsordíszes koronázópárkány felett egy 1907-es feliratú, enyhén volutás lezárású oromfal látható, amely az építés befejezésének időpontját jelzi.

A református bérpalota délkeleti sarka a főbejárathoz hasonló kivitelezést kap, amelyet viszont nem egy oromfal zár le, hanem egy törtvonalú

toronysisak, amely a hatszögű zárterkélyt koronázza. A sarkon kialakított bejárattal egy picit a szecesszióra emlékeztető lendületes vonalvezetésű keretezést kap, melynek közepén ismét megjelenik az olajágot tartó galamb, két oldalán egy-egy angyalfejjel.

A Gábory Testvérek 1905-ös tervrajza szerint a keleti homlokzaton tíz ablak-, illetve egy ajtónyílásnak kellene lennie, viszont ma már egy teljesen más elrendezést, vakablak megoldásokat láthatunk. Az emelet azonban itt is, akárcsak a főhomlokzat esetében, jobban megőrizte korabeli arculatát: tizenkét ablaknyílás töri át a homlokzatot: jobbról balra haladva két középen volutás keretezésű nyílás váltakozik a háromszög-omratú ablakkal, melyeket volutás fejezetű pilaszterek osztanak meg.

Az épület udvari homlokzatai ennél sokkal egyszerűbb kivitelezést kapnak, melyeknél egységet teremt az épületen körbefutó kovácsoltvas folyosó. A keleti szárnyban kialakított gyűlésterem falait magas, félköríves ablakkal törik át, megtörve ezáltal a belső udvar egyenes záródású ablak-, illetve ajtónyílásainak egyhangúságát. Az épületet körben nyeregterítő földi le.

A százéves épület külső homlokzatán, akárcsak a Vigadó esetében, nem sok átalakítást végeztek, viszont annál többet a térelosztásoknál, ugyanis a földszinten állandóan váltják egymást a különböző üzletek, amelyek vezetői mindig saját elképzelésük szerint alakítják át a helyiségeket. Az épület nyugati szárnyában 1997 folyamán történt a legnagyobb belső újítás, ugyanis akkor a földszinti és az emeleti részt az egyház az általa működtetett bentlakás céljaira alakította át. Szerencsére erről az átépítésről már készültek részletes rajzok, egyrészt az akkori átalakítást tervező cég, másrészt a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék hallgatói által. Az építészhallgatók 2001 júliusában Kézdivásárhely műemlékeit és műemlékzónájában lévő épületeit mérték fel, munkájukat pedig át is adták Kézdivásárhely városrendészeti irodájának és a Céttörténeti Múzeumnak.

Ezzel egyidőben kezdődött el a kolozsvári Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány inventarizációja térségünkben, amelynek alapvető célja egyrészt az erdélyi magyar települések kulturális, építészeti örökségének minden részletre kiterjedő dokumentálása, illetve megővésük, fenntartásuk, megmaradásuk érdekében ezek tudományos igényű bemutatása.

Szintén 2001-ben a Kézdivásárhelyi Múzeumbarátok Egyesülete egy műemlékvédelmi konferenciát is szervezett, melynek legfőbb célja az volt, hogy felhívja a lakosság figyelmét, hogy nem helyes az az általános meglátás, hogy műemlék az, ami általában

valamilyen tiltásokat és megszorításokat jelent, valamint hogy az emberek ne csak jogkövetelésből, hanem belső meggyőződésből védjék és óvják mindazt, amit kulturális örökségünk részeként emel ki a törvény. E konferencia folytatásaként az egyesület 2007 novemberére egy újabb konferencia megszervezését tűzte ki, *Kézdivásárhely épített öröksége az Európai Unió küszöbén* címmel.

A dolgozat zárószakaként elmondhatjuk, hogy ha lassan is, de az épített örökségünk növekvő nyilvánosságot nyert. A ráirányuló figyelem azonban csak úgy lehet igazán hasznos, ha részletes dokumentációk készülhetnek ezekről az épületekről. Éppen ezért a dolgozatot eredményező kutatás sem állhat meg. Még számos feltáratlan, ismeretlen iratot rejtenek a könyvtárak, levéltárak.

Dobolyi Annamária - Muzeul Tg. Secuiesc, Tg. Scuiesc, Curtea 10, 1, RO-525400

Irodalom

- BEKE Ernő
2004 *Üdvözlét Kézdivásárhelyről. A régi Kézdivásárhely képes levelezőlapokon 1898–1968*, Ambrózia Kiadó, Kézdivásárhely.
- CSÁSZÁR László (szerk.)
1995 *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*, Budapest.
- CSERÉY Zoltán – INCZE László – BINDER Pál, dr. (szerk.)
1993 Kézdivásárhely I–IX. *Háromszék*, 1993 szeptember 4, 11, 18, 25, október 2, 9, 16, 23, 30.
- FÖLDI István
2004 *Századelő az udvartereken. Rendhagyó szociográfia*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- INCZE László
1995 A régi Kézdivásárhely képekben, *Háromszék*, 1995. október 4. – 1996. június 5. (20 cikk.)
2004 „A nagy tűzben elégtünk...” *Művelődés*, 2004, 12. sz., 24–26.
2006 A 600 éves város, in: Kocsis Károly (szerk.): *Kézdivásárhely Évkönyve 2007*, Kézdivásárhely.
- OLASZ Gabriella
1999 Kézdivásárhely sajátos településszerkezete és műemléki jelentőségű területei, *Acta (Siculica)* 1998/2, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 59–80.
- ORBÁN Balázs
1869 *A Székelyföld leírása*, III, Pest.
- PÁL Judit
2003 *Városfejlődés a Székelyföldön*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- PEREHÁZY Károly
1984 *Az európai kovácsoltvasművéség története*, Képzőművészeti Kiadó, Budapest.
- POTSA József (szerk.)
1899 *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére*, Sepsiszentgyörgy.
- RÉV Ilona
1992 *Építészeti és enteriőr a magyar századfordulón. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*, MTA TTI, Budapest.
- RITÓÓK Pál
2003 *Magyar építészete – Klasszicizmus, Historizmus*, Kossuth Kiadó, Budapest.
- SYLVESTER Lajos – INCZE László (szerk.)
1972 *Kézdivásárhely*, Kovászna Megye Művelődési és Nevelésügyi Bizottsága – Kézdivásárhelyi Múzeum, Kézdivásárhely.
- SZENTKATOLNAI Bakk Endre
1895 *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely.
- SZŐCS Géza, dr. – INCZE László – SZABÓ Judit (szerk.)
1997 *Kézdivásárhely – Városkönyv*, Kézdivásárhely.
- SZÓTS Zoltán, dr.
2006 Földi István szociográfiája, in: Kocsis Károly (szerk.): *Kézdivásárhely Évkönyve 2007*, Kézdivásárhely.
- VÁMSZER Géza
1977 Az udvartér – Kézdivásárhely régi települési formája, in: *Életforma és anyagi műveltség*, Kriterion, Bukarest.
- WINKLER Gábor
1993 Soproni polgárházak a 19. században, *Műemlékvédelem*, IV, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest.

Felhasznált sajtó

- *Székelyföld*, 1882–1899, Kézdivásárhely, 1901–1906.
- *Székely Híradó*, Kézdivásárhely, 1893–1895.
- *Székely Újság*, Kézdivásárhely, 1904–1930.

Levéltári források

1. A Kézdivásárhelyi Református Egyházközség levéltára:
 - Presbiteri Jegyzőkönyvek (1903–1908).
2. Román Nemzeti Levéltárak Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (SÁL):
 - Kézdivásárhely város iratai, Fond 20. Inv. nr. 9. A „Vigadó” építésére és javítására vonatkozó iratok (1909–1919, 1931–1940).
 - Kézdivásárhely város iratai, Fond 20. Inv. nr. 7. *Építési engedélyek, Lakhatási engedélyek, Jegyzőkönyvek* (1831/32–1920).
 - A Kézdivásárhelyi Református Egyház iratai, Fond 468. Iskolai ügyek (1876–1948).

Evoluția arhitecturală a Pieții Centrale din Târgu Secuiesc la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea

(Rezumat)

Centrul orașului a reușit să învingă timpul și tentația modernității și să-și păstreze structura urbanistică unică în Europa. Centrul istoric are o formă ovală, iar din mijlocul pieței se întind sub forma razelor solare peste 70 de străduțe, pe care s-au construit în timp mai multe case ce împart câte o singură curte. Piața Centrală și-a căpătat aspectul arhitectural actual la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, cele mai multe case din piață pierind în marele incendiu din 1834 (421 de case din totalul de 558), unele elemente (pivnițe, zidării etc.) păstrându-se doar înglobate în clădirile existente în prezent. De asemenea, majoritatea clădirilor de stil baroc și a celor de factură rurală – care apar pe cărțile poștale de la sfârșitul sec. al XIX și începutul sec. al XX-lea – au fost înlocuite treptat cu clădiri de stil eclectic. Încercând să schițez istoria arhitecturii caselor din centrul orașului a trebuit să aleg câteva clădiri, realizând studii de caz. În afară de o scurtă istorie a caselor, am urmărit reconstituirea aspectului clădirilor la sfârșitul sec. al XIX-lea sau la începutul secolului trecut. Pentru o prezentare mai detaliată am ales casa negustorului József Kupán (1899), casa lui Károly Szócs (1902, astăzi în mare parte demolată), casa de cultură „Vigadó” (1902–1904, atunci având și funcția de hotel și de cafenea) și palatul parohiei reformate (1907).

The Architectural Picture of the Town Centre in Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) at the Turn of the Centuries 19–20th

(Abstract)

The town centre has managed to overcome time and the temptation of modernity and to keep its urbanist structure, unique in Europe. The historical centre has an oval shape and it is surrounded by over 70 narrow streets, where several houses, built in a row share the same yard. The centre gained its present architectural facade at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, most of the houses being destroyed by the great fire of 1834 (421 houses of a total of 558). Few elements of these houses (cellars, walls) remained and these are now included in the buildings. In the same time the majority of baroque and rural style buildings – which appear on postcards from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century – were gradually replaced by buildings with eclectic style. Trying to present the architectural history of the town centre I had to choose some buildings, thus carrying out case studies. In these caseworks, besides a short history of the houses, I concentrated on reconstructing their aspects of the turn of the century. For a detailed presentation I choose the József Kupán's merchant house (1899), Károly Szócs's building (1902), the „Vigadó” Community Centre (1902–1904, at the time functioning as a hotel and a coffee house) and the Protestant Parish Palace (1907).